

China's „nieuwe” ontwikkelingsstrategie

DRS. J.J.P. KUIJPER*

Na de Culturele Revolutie kwamen gebreken van de Chinese economie aan het licht die zo ernstig en zo fundamenteel waren dat een „nieuwe” ontwikkelingsstrategie nodig bleek. De maoïstische lijn werd losgelaten en de weg van het marktsocialisme ingeslagen. Deng Xiaoping en een aantal jongere geestverwanten (waaronder Zhao Ziyang), staan geen egalitaire maatschappij, maar een „welvarend” chinees volk voor ogen. Lettend op de (wortels van de) ideeën waardoor het huidige ontwikkelingsbeleid van China wordt gedragen en op de vruchten welke dit tot op heden heeft afgeworpen, mag men volgens de auteur van dit artikel aannemen dat het doel van de leiders in Peking nog deze eeuw een heel stuk zal zijn genaderd.

„Doet men het niet-doen, dan is er niets dat niet is geordend”
(Dao De Jing, zh. 3).

Inleiding

De voornaamste taak waarvoor de leiders in Peking zich na het overlijden van Mao Zedong en de arrestatie van de ultralinkse „Bende van Vier” in 1976 zagen gesteld, was het herstel van de economische schade als gevolg van de Culturele Revolutie, die tien jaar had geduurd 1). De pogingen die hiertoe in het werk werden gesteld, bleken zo succesvol dat de toenmalige premier, Hua Guofeng in februari 1978 een tienjarenplan voorstelde, aan het einde waarvan, in 1985, China 60 miljoen ton staal, 250 miljoen ton olie en 400 miljoen ton graan zou produceren en 120 grootschalige projecten zou hebben gerealiseerd (waaronder de aanleg van een diepzeekolenhaven bij Lianyungang, vergeleken waarbij – zo stond destijds in een serieuze Nederlandse krant – „de Deltawerken slechts het spelen in een zandbak” was).

Dit plan moest echter binnen een jaar als te ambitieus worden opgegeven 2). Een pijler van Hua's kaartenhuis b.v. was de import van 22 industriële complexen. Zonder eerst de technische, economische, commerciële, financiële, organisatorische en sociale kanten van deze projecten goed te hebben bekeken (wat elders in de wereld een normale gang van zaken zou zijn geweest), zette het buitenland, dat zijn droom van de Chinese markt eindelijk in vervulling zag gaan, vlot zijn handtekening onder de contracten. Te vroeg, want de Chinezen kwamen tot de ontdekking dat zij de financiële verplichtingen die daaruit voortvloeiden, niet zouden kunnen nakomen, zodat zij zich gedwongen zagen de meeste contracten ongeldig te verklaren.

Gebreken van de economie

Met het herstel van het statistisch apparaat, dat tijdens de Culturele Revolutie was verwaarloosd, kwamen gebreken van de volkshuishouding aan het licht die zo ernstig waren dat in de Partijtop een nieuwe ontwikkelingsstrategie werd bepleit. Een van de grootste problemen was de ondoelmatigheid waarmee op velerlei terrein en op verschillende niveaus werd gewerkt.

Aanwijzingen hiervoor waren, in het algemeen, de stijgende trend in de ontwikkeling van fysieke input/output-verhoudingen, de lage bezettingsgraad van machines, de relatief lange bouwtijd van projecten en de aanwezigheid van gigantische voorraden. Hoewel de investeringsquote zich in de periode 1957 – 1978 in de buurt van 30% bewoog, werd het positieve effect ervan op de economische groei voor een belangrijk deel teniet gedaan door de inefficiënte wijze waarop zowel de investe-

ringsfondsen als de kapitaalgoederen werden gebruikt 3). De oorzaken waren talrijk en complex met elkaar verweven.

Oorzaken

De economische politiek legde in het verleden sterk de nadruk op lokale of regionale autarkie, waardoor de voordelen van specialisatie en „economies of scale” onbenut bleven en investeringsprojecten vaak onnodig in meervoud werden uitgevoerd.

Bij het toewijzen van produktiemiddelen werd onvoldoende rekening gehouden met schaarste/voorkeur-verhoudingen, zodat vraag en aanbod niet op elkaar aansloten. Een sprekend voorbeeld bood de vervoerssector. Van de spoorwegen die sinds 1965 waren aangelegd, lag meer dan 80% ten westen van de lijn Peking – Canton, een gebied waar slechts 23% van de Chinese bevolking woonde en maar 13% van het bruto nationaal produkt tot stand kwam 4).

De landbouw en de industrie vormden geen gekoppelde produktiesystemen, evenmin als de zware en de lichte industrie. De infrastructuur was onderontwikkeld en regionaal zowel als sectoraal was er onvoldoende coördinatie en integratie. De volkshuishouding was volkomen scheef getrokken en vertoonde weinig samenhang.

De meeste vaste activa van de bedrijven waren technologisch verouderd en dringend toe aan vervanging, omdat enerzijds onderzoek en ontwikkeling te weinig op economische behoeften waren gericht, anderzijds service en onderhoud te vaak achterwege waren gebleven. Het gevolg was dat het energieverbruik per eenheid produkt relatief hoog was, de reparatiekosten opliepen, en de kwaliteit van de afgeleverde produkten te wensen overliet.

* Werkzaam bij de Economische Voorlichtingsdienst van het Ministerie van Economische Zaken.

1) R.H. Field, K.M. McGlynn en W.B. Abnett, *Political conflict and industrial growth in China: 1965 – 1977*, Congress of the US, Joint Economic Committee, *Chinese Economy Post-Mao*, Washington DC, 1978, blz. 239 – 283.

2) In de bouw (incl. die van machines en transportmiddelen) zou in de periode 1978 – 1985 evenveel moeten worden geïnvesteerd als in de 28 jaar daarvoor.

3) K.C. Yeh, *Macro-economic changes in the Chinese economy during the readjustment*, *The China Quarterly*, december 1984, blz. 709.

4) Cao Yalin en Wang Yongyin, *Verhoog de economische efficiency bij de aanleg van spoorwegen in China*, *Jingji Yanjiu* (Economisch Onderzoek), 1982, nr. 12, blz. 48.

In het onderwijs was lange tijd meer aandacht besteed aan ideologische zuiverheid en politieke vorming dan aan het bijbrengen van kennis en kunde. Lu Yecai schatte in 1982 de bijdrage van technologische vooruitgang aan de groei van de totale Chinese productie in de afgelopen drie decennia op minder dan 10% 5).

De preoccupatie van de leiders van bedrijven gold het halen van de productiequota's en niet het verhogen van de produktiviteit. De aanvoer van grondstoffen, halffabrikaten en/of onderdelen moest hiertoe zeker worden gesteld, zodat de neiging bestond om grotere voorraden aan te houden dan strikt noodzakelijk was. Tot kostenminimalisering voelden zij zich evenmin geprikkeld (over het hun ter beschikking gestelde investeringskapitaal behoefde geen interest te worden betaald) als tot het zoeken naar „nieuwe combinaties”.

De distributie was zodanig geregeld dat de elasticiteit van de gevraagde hoeveelheid van een produkt bij een vastgestelde prijs oneindig was. Welke hoeveelheid goederen een of meer dan een bedrijf ook produceerde (zeg, staal van een inferieure kwaliteit), zij bleven er niet mee zitten. Wanneer de eindafnemers hun vraag ernaar beperkten, nam de staat (een deel van) de onverkochte partij(en) over en legde daarvan desnoods enorme voorraden aan. Aldus konden in China boven de exportmarkt hangende voorraden ontstaan, waarvan de omvang die van een totale jaarproductie benaderde of zelfs overtrof 6).

Al deze en nog meer efficiëncieproblemen hadden rechtstreeks dan wel indirect te maken met het functioneren van het economisch systeem in China en dus met het Marxistisch-Leninistisch-Maoïstisch paradigma volgens welke de inwoners van het land hadden leren denken. Het werd duidelijk dat aan dit systeem, dat in beginsel een kopie was van het Sovjetmodel 7) dat onder Stalin in de jaren dertig was ontworpen en na de tweede wereldoorlog naar diverse landen was geëxporteerd, een aantal ernstige nadelen kleefde 8):

- bedrijven waren louter aanhangsels van administratieve organen op verschillende niveaus en zij werden behandeld „als schijven op een telraam”;
- er waren te weinig directe, laterale contacten tussen vragers en aanbieders en er waren te veel plandoelstellingen waarvan niet mocht worden afgeweken;
- bedrijven toonden geen verantwoordelijkheid, omdat alle inkomsten moesten worden afgedragen aan en verliezen hoe dan ook werden afgedekt door de staat;
- het ontkoppelen van beloningen en prestaties leidde ertoe dat arbeiders „uit de grote pot van het bedrijf aten”, zoals bedrijven „uit de grote pot van de staat aten”.

Kortom, dirigistische, centrale planning en administratie van economische activiteiten ontnam de mensen hun initiatief, zette een domper op hun enthousiasme en verstikte hun creativiteit. Het leidde tot verstarring, die luiheid tot gevolg had, waarvan armoede het resultaat was.

Aan het einde van de jaren zeventig was de waarde van China's kapitaalgoederenvoorraad (gebouwen, machines, transportmiddelen e.d.) na een kwart eeuw socialistische economische ontwikkeling 26 maal zo groot, de waarde van de bruto productie in de landbouw en in de industrie te zamen 8 maal zo groot en het nationale inkomen 4 maal zo groot geworden, terwijl de levensstandaard slechts 1 maal (!) zo hoog was komen te liggen 9). Een koerswijziging was dus noodzakelijk.

Voorstellen tot koerswijziging

Over de vraag in welke richting China dan zou moeten gaan, werd lang en heftig gedebatteerd. Daarbij werd teruggegrepen naar argumenten die aan het einde van de jaren vijftig en in het begin van de jaren zestig waren gebruikt, toen de Sovjet-lijn eveneens onderwerp van felle discussies was; discussies welke eerst tot de Grote Sprong Voorwaarts en vervolgens tot de Grote Proletarische Culturele Revolutie hadden geleid.

Tijdens de Derde Plenaire Vergadering van het Elfde Centrale Comité van de Chinese Communistische Partij in december 1978 (naar later zou blijken, een keerpunt in de moderne Chinese geschiedenis), kregen de volgende voorstellen de meeste aandacht.

I. „Readjusting” (tiaozheng). Er zou meer evenwicht moeten komen in en tussen de agrarische en de industriële sector, in en tussen de lichte en de zware industrie, en – het allerbelangrijkste

– tussen de produktie van kapitaalgoederen en die van consumptiegoederen. Eerste vereiste is te voorzien in de behoeften aan voedsel, kleding, onderdak en dagelijkse benodigdheden. Daarnaast zou de economische infrastructuur (energie, transport en telecommunicatie) bijzondere aandacht moeten krijgen.

II. „Reforming” (gaige). De staat zou zich alleen met globale en (middel)lange-termijnplanning moeten bezighouden. De jaarplannen zouden macro-economisch moeten zijn. De staat zou bedrijven, waar mogelijk, algemene richtlijnen moeten geven in plaats van gedetailleerde voorschriften. Daarbij zouden in de eerste plaats economische middelen moeten worden toegepast en pas in tweede instantie instrumenten van bestuurlijke aard moeten worden gehanteerd. Voor het marktmechanisme zou zoveel mogelijk plaats moeten worden gemaakt en er zouden meer en kortere distributiekanaalen moeten worden opengelegd. Bedrijven zouden meer beslissingsbevoegdheid moeten krijgen, niet alleen in de sfeer van de produktiemiddelen (incl. de factor arbeid) en het productieproces, maar ook met betrekking tot de afzet van de gemaakte goederen. Bedrijven zouden verder verantwoordelijk moeten zijn voor de winsten en verliezen die zij maken en zij zouden daartoe een boekhouding moeten opzetten. Winsten zouden, na betaling van belasting en interest, volgens bepaalde regels intern moeten mogen worden gebruikt (voor het uitbreiden van de produktie en voor het aanleggen van verschillende fondsen). Aanhoudende verliezen zouden moeten leiden tot reorganisatie, fusie of sluiting. Zowel de arbeiders als de bedrijven waar zij werken, zouden hun „ijzeren rijstkom” (tie fanwan) moeten inruilen tegen een porseleine (ci fanwan). Bedrijven zouden bovendien moeten worden gerund door ondernemers en niet door ambtenaren of partijleden. De prijzen van industriële goederen zouden moeten zijn gebaseerd op de gemiddelde produktiekosten plus een redelijke winstmarge, en men zou ze van tijd tot tijd, lettend op veranderingen in de produktiekosten en in de vraag- en aanbodverhoudingen moeten aanpassen. De prijzen van landbouwprodukten zouden zodanig moeten worden vast- en bijgesteld dat het verschil tussen de prijzen in de agrarische en die in de industriële sector kleiner wordt. Bij het controleren van de prijzen zou soepelheid moeten worden betracht. Prijzen zouden van hogerhand moeten worden vastgesteld, binnen een bepaalde bandbreedte moeten kunnen fluctueren of in het vrije spel van vraag en aanbod tot stand moeten kunnen komen. Met het oog op al deze en nog meer hervormingsvoorstellen zou in de privaatrechtelijke sfeer een belangrijk stuk wetgeving gestalte moeten krijgen.

III. „Reorganizing” (zhengdun). Om de cohesie van de volkshuishouding te vergroten zou een reorganisatie van de produktie moeten worden doorgevoerd, waarbij de voordelen worden benut van specialisatie ener- en samenwerking anderzijds. De bedrijven, die betrekkelijk onafhankelijk van de staat opereren, zouden zich aaneen moeten sluiten tot gespecialiseerde corporaties, tot associaties (verticale integratie en tot economische centra (horizontale integratie), om een einde te maken aan het verschijnsel van grote en kleine economische eenheden die in het verleden „compleet” (quan), d.w.z. autarkisch moesten zijn.

5) *Guangming Ribao*, 12 november 1982, blz. 3.

6) W. Byrd, *China's financial system*, Boulder, Colorado, 1983, blz. 46-47.

7) Volgens degenen die aan dit model geloof hechten, moet het mogelijk zijn om de economie van een land centraal te leiden zoals men een span paarden bestuurt, en nog op een speciale manier ook. Niet alleen door hen bij de teugel te voeren, maar ook door hun instructies te geven waar zij precies moeten stappen, hoe zij hun benen moeten optillen en hoe zij moeten ademen. In wezen gaat het in zo'n centraal geleide economie om beslissingen (over de allocatie van activiteiten) die worden genomen op basis van verticale i.p.v. horizontale stromen van informatie; dus tussen opdrachtgevers en uitvoerders en niet tussen kopers en verkopers. Marktkrachten maken plaats voor centrale commando's. Macro-economische jaarplannen worden, in het kader van vijfjarenplannen, gerealiseerd met behulp van „materiaalbalansen” en daarmee samenhangende bedrijfsproductieplannen (*tekhpromfinplan*).

8) Ma Hong, *New strategy for China's economy*, Beijing, 1983, blz. 93-94.

9) Huan Xiang, *On reform of Chinese economic structure*, *Beijing Review*, 20 mei 1985, blz. 15.

IV. „*Raising*” (*tigao*). In de bedrijven zouden de gebruikte technieken, de arbeidsproductiviteit en de managementbekwaamheden op een hoger niveau moeten worden gebracht. Dit zou kunnen gebeuren door a. het in de bedrijven aanwezige potentieel te activeren, b. vernieuwingen en veranderingen in het onderwijs aan te brengen (een kwestie van lange adem), en c. technologie en know how uit het buitenland aan te trekken. In het laatste geval zou rekening moeten worden gehouden met aan de ene kant de beschikbare deviezen, en aan de andere kant de technische context van China. Met name de productiviteit van de arbeiders zou moeten worden opgevoerd door hen beter te scholen en te trainen, door hen modern materieel in handen te geven, en door hen meer te motiveren (o.m. door middel van een gedifferentieerd loonstelsel).

Controverse

Over de vraag of deze vier clusters van voorstellen in een prioriteitsvolgorde moesten worden geplaatst of gelijktijdig moesten worden uitgevoerd, waren (zijn) de meningen verdeeld.

Sommigen, waaronder Chen Yun, vice-voorzitter van de Chinese Communistische Partij, vonden dat eerst aandacht aan *tiaozheng* (I) moest worden besteed, en wel om de volgende redenen:

- zolang het evenwicht tussen vraag en aanbod ernstig is verstoord, kan het marktmechanisme niet effectief zijn werk doen. Wanneer de vraag naar goederen het aanbod ervan ver overtreft, kunnen zelfs produkten van slechte kwaliteit klanten vinden. Zou de overheid onder deze omstandigheden haar handen terugtrekken, dan zouden de prijzen omhoog schieten. Alleen een redelijk uitgebalanceerde volkshuishouding kan de wrijvingen en spanningen doorstaan die een systeemverandering veroorzaakt;
- in een scheef getrokken economie kunnen bedrijven bezwaarlijk volledig verantwoordelijk worden gesteld voor hun resultaten, omdat deze in niet geringe mate door externe factoren worden beïnvloed. Zij kunnen van hun verkregen bevoegdheden tot het nemen van beslissingen geen gebruik maken wanneer de grondstoffenaanvoer of de energievoorziening te kort schiet, of wanneer de markt voor hun produkten eenvoudig ontbreekt.

Zhao Ziyang, die premier is geworden nadat hij van het hervormingsexperiment in de provincie Sichuan een succes had gemaakt 10), en vice-premier Wan Li, die de leiding heeft gehad over landbouwhervormingen in de provincie Anhui, waren van mening dat het economisch systeem de diepste oorzaak was van de ongezonde ontwikkeling van de Chinese economie, inclusief het ontstaan van de scheve verhoudingen. Hun redenering was als volgt:

- een centraal geleid economisch stelsel neemt de vigeur en de vitaliteit bij de mensen weg. Het castrereert als het ware zich zelf. Om de economie te doen herleven, moeten creativiteit, spontaniteit en het nemen van initiatief worden aangemoedigd 11). Dit kan alleen door de hand van de overheid „invisible” te maken 12) en het marktmechanisme zoveel mogelijk ruimte te geven. Ordening moet „by inducement” en niet „by direction” geschieden. Planning dient indicatief en niet imperatief te zijn;
- beslissingen over de allocatie van economische activiteiten die zijn genomen door andere dan direct bij de ruil van goederen betrokken partijen, stellen het ingewikkelde, historisch gegroeide evenwichtsmechanisme in de volkshuishouding buiten werking en werken het ontstaan van disproporties juist in de hand; vooral wanneer aan snelle economische groei voorrang wordt gegeven;
- wanverhoudingen in de economie zijn niet plotseling ontstaan en kunnen ook niet snel worden opgeheven. Het omschakelen op een ander systeem vergt eveneens tijd. Als met *gaige* (II) zou moeten worden gewacht totdat *tiaozheng* (I) is voltooid, zouden de „Vier Modernisering” (*si hua*) 13) waartoe de regering zich tegenover het Chinese volk heeft verplicht, te lang op zich laten wachten. I en II moeten en kunnen simultaan worden uitgevoerd. Aan een situatie waar-

in de vraag naar en het aanbod van goederen niet in evenwicht verkeren, kan een einde worden gemaakt door die goederen naar de markt te brengen en de productie ervan te laten afhangen van de afzet die daar kan worden gerealiseerd bij prijzen die binnen bepaalde grenzen mogen schommelen;

- het decentraliseren van de besluitvorming, het denivelleren van de inkomens en het deblokken van het marktmechanisme (II) scheppen een klimaat dat bevorderlijk is voor het reorganiseren van de productie, *zhengdun* (III), waardoor overschotten en tekorten worden weggewerkt (I) en de bedrijfsefficiëntie wordt verbeterd *tigao* (IV). Een logisch gevolg van specialisatie en integratie (III) is verder de open-deur-politiek. Het benutten van de comparatieve voordelen van internationale handel leidt weer tot vernieuwing in de bedrijven (IV).

Hoewel het besluit over China's nieuwe ontwikkelingsstrategie in december 1978 in beginsel werd genomen, heeft de discussie erover zich na die historische zitting van de partijtop tot op heden voortgezet. Het gaat daarbij echter om de uitwerking van het principe, om verschillen in accent, om toevoegingen en verbeteringen, kortom, om zaken van ondergeschikt belang. Over de hoofdzaak worden steeds meer partijenleden het eens: socialisme met een scheut kapitalisme is heilzamer dan dogmatisme.

Geen nieuwe ideeën

Geheel nieuw zijn de ideeën die aan het huidige economische beleid ten grondslag liggen, niet.

10) *The China Quarterly*, december 1984, blz. 745 – 750. Voor een overzicht van Zhao Ziyang's loopbaan (van adjunct-directeur van het Landhervormingscomité in Guangdong (1951), via eerste partijsecretaris, eveneens in Guangdong (1965) en daarna in Sichuan (1975), tot premier van de Staatsraad (1980)) zie ook: D.L. Shambaugh, *The making of a premier: Zhao Ziyang's provincial career*, Boulder, Colorado, 1984. De architect van China's „nieuwe” ontwikkelingsstrategie en de gedoodverfde opvolger van Deng Xiaoping (zelf ooit een beschermeling van de fameuze premier Zhou Enlai) was, volgens de schrijver van dit boek, in het begin van de jaren vijftig op dubieuze wijze betrokken bij de landhervormingscampagne, werd tijdens de Culturele Revolutie gedwongen om met een papieren puntmuts op door de straten van Canton te lopen en bracht aan het einde van de jaren zeventig met premier Hua Guofeng een bezoek aan Iran, Roemenië en Joegoslavië.

11) Voorstanders van een centraal geleide economie koesteren vaak een wantrouwen tegen spontaniteit. Zonder instructies en supervisie is er volgens hen chaos. De notie van een zich zelf regulerende, organische orde verafschuwen zij. „Spontaniteit” (*samotyok*) is volgens Alec Nove in officiële Sovjet-oren zelfs een ongepast woord (zie: A. Nove, *The economics of feasible socialism*, Londen, 1983, blz. 111). In China daarentegen is „spontaniteit” (*zi-ran*, letterlijk „vanzelf-zo-zijn”) een cultuurhistorisch diep verankerd, positief gewaardeerd begrip. Voor het begin van onze jaartelling verkondigde Lao-zi, de grondlegger van het taoïsme reeds dat „de mens een voorbeeld aan de aarde, de aarde een voorbeeld aan de hemel, de hemel een voorbeeld aan de Dao, de Dao een voorbeeld aan het vanzelf-zo-zijn neemt” (*Dao De Jing*, zh. 25). Door de eeuwen heen leefden de Chinezen, taoïsten zowel als confucianisten, in de overtuiging dat orde van binnenuit is gegeven en niet van buitenaf wordt aangebracht. Het „wezen” (*dao-li*, letterlijk „proces en structuur”) der „tienduizend dingen” is volgens hen niet transcendent, maar immanent (een wereldbeschouwing die er b.v. toe heeft geleid dat men in China niet werd/wordt geplaagd door de logische paradox van een „schepping uit het niets”). In de vierde eeuw na Chr. schreef Guo Xiang in een commentaar op het werk van Zhuang-zi (een andere wijsgeer die veel invloed op het denken en doen van de Chinezen heeft gehad): „Wat men in de wijze koningen hoogachtte, was niet hun vermogen om orde te scheppen, maar het feit dat zij, niet-doende (*wu-wei*), vertrouwden op de spontaniteit der dingen” (*Zhu-zi ji-cheng*, Beijing, 1954, volume 3, blz. 165).

12) Adam Smith ontleende veel van zijn gedachten aan de „laissez faire, laissez passer”-filosofie van de fysiocraten, die op hun beurt geïnspireerd raakten bij het lezen van de berichten waarmee missionarissen in de achttiende eeuw uit China kwamen. De liberale grondgedachte vervult thans miljoenen „communisten” in de Volksrepubliek met hoop op een betere toekomst. „Het kan verkeren”, zei Bredero al.

13) Dit betreft de modernisering van de landbouw, de industrie, de nationale defensie, alsmede wetenschap en technologie. Wijlen premier Zhou Enlai maakte hiervan al in december 1964 gewag in een rapport aan het Nationale Volkscongres, dat als gevolg van de Culturele Revolutie verder geen aandacht kreeg.

Als men de perioden 1949 – 1952 (economisch herstel) en 1953 – 1957 (eerste vijfjarenplan), tijdens welke zich een centralisatie van leiding en organisatie op macro-economisch terrein voltrok, buiten beschouwing laat, kan men in de daaropvolgende twintig jaar tweemaal (1958 – 1960 en 1964 – 1976) een tendens tot decentralisatie (*difang fenquan*) en tweemaal (1961 – 1963 en 1977 – 1978) een neiging naar centralisatie (*zhongyang jiquan*) van de besluitvorming waarnemen (14). De term „decentralisatie” is echter misleidend, omdat in de betreffende perioden niet de bedrijven, maar de lokale autoriteiten meer beslissingsbevoegdheden van de centrale regering kregen.

China schakelde in het jaar van de Grote Sprong Voorwaarts, in 1958, over 15) van een systeem waarin vakministeries, op centraal of provinciaal niveau, onder orkestrale leiding van een (planformulerende en een) planuitvoerende staatscommissie, voor bedrijven praktisch alle productiebeslissingen namen, naar een waarin dergelijke beslissingen, onder centrale leiding, aan lokale autoriteiten werden overgelaten, dus waarin het ruimtelijke aspect belangrijker was dan het functionele, aan horizontale planning per regio (*kuai-kuai de jihua*) voorrang werd gegeven boven verticale planning per sector (*tiao-tiao de jihua*) (16). Deze situatie was van korte duur. In 1961 haalden de voerlieden in Peking de teugels weer aan, om deze na drie jaar weer aan plaatselijke gezagsdragers uit handen te geven, totdat in 1977 opnieuw een (korte) periode van centralisatie aanbrak. Deze beweging, waarbij ministeriële „empire building” en lokaal patriottisme elkaar afwisselden, deed niets af aan het feit dat bedrijven aangesels van administratieve organen waren.

Hoewel China in 1958 een eigen, door Mao Zedong bepleite ontwikkelingsstrategie ging volgen, bleef men in dit dilemma gevangen. Pas aan het einde van de jaren zeventig zagen Deng Liqun, Hu Qiaomu, Ma Hong, Xue Muqiao e.a. (17), die voorstanders van een derde weg (markt-socialisme) waren geweest, hun ideeën in praktijk gebracht. Men besefte in Peking dat de enige manier om aan de Scylla van de centralisatie (departementale verkokering) en de Charybdis van de decentralisatie (territoriale verbrokkeling) te ontkomen, is „de autonomie van de bedrijven vergroten” (*kuoda qiye zizhuquan*).

Economisch evenwicht is eveneens een zaak waarin de Chinezen zich al vele jaren hebben verdiept. In het eerste vijfjarenplan werd, op advies van de Russen, de nadruk op de productie van kapitaalgoederen gelegd. De volkshuishouding raakte hierdoor uit balans. In een beroemd geworden toespraak, *Over tien belangrijke betrekkingen*, hield Mao Zedong op 25 april 1956 een pleidooi voor meer evenwicht, maar hij bleef daarin toch prioriteit geven aan de groei van de kapitaalgoederenvoorraad (18). In de daaropvolgende jaren werd aan dit beleid zelfs kracht bijgezet, zodat de disproporties alleen maar toenamen. Er waaide „een wind van opschepen en overdrijven” (*fukuafeng*).

Een econoom die hiertegen waarschuwde, was Ma Yinchu. Hij weet het verstoorde evenwicht aan een beleid dat enerzijds geen rekening hield met de fundamentele samenhang in de economie, en anderzijds geen gebruik maakte van de middelen die nodig zijn om deze weer in balans te brengen. Om aan die tekortkomingen tegemoet te komen, ontwierp Ma zijn „ronddraaiende cirkel” (*tuantuan zhuan*), een soort systeem-dynamisch model avant-la-lettre, waarin volgens hem het beste van Marx, Engels en Lenin verenigd is met het beste van Quesnay, Cournot en Ricardo (19). Ma Yinchu werd echter van „rechts conservatisme” beschuldigd en het gebrek aan macro-economisch evenwicht werd zelfs als iets positiefs gezien. Het zou slechts de aanzet tot een nieuw, op een hoger niveau gelegen evenwicht zijn. Vooruitgang zou een golfbeweging zijn en het zou er alleen maar op aankomen goed te surfen.

De golven gingen evenwel zo hoog dat Zhou Enlai, op aanraden van Chen Yun, eind 1961 voorstelde om „de landbouw tot fundament en de industrie tot voortrekker te maken”. Daarmee werd een periode ingeluid waarin minder nadruk op de productie van kapitaalgoederen kwam te liggen en naar andere groeide-terminanten werd gekeken. Chinese economen raakten minder onder de invloed van G.E. Fel'dman (20), die de capaciteit van de kapitaalgoederenindustrie als de beslissende „actor in economische groei beschouwde, en kregen meer aandacht voor de betekenis van de consumptiegoederensector.

Liu Guoguang b.v. ontwikkelde een twee-sectorengroeimodel

21) dat zeer goed had kunnen dienen om de wanverhoudingen te vermijden waardoor de Chinese economie werd en zou worden gekenmerkt. Hij en vele andere hervormers zouden echter spoedig, tijdens de Culturele Revolutie, eclipsen.

Over „winst” (*lirun*), „waarde” (*jiazhi*) en „prijzen” (*jiage*) is in het verleden veel en zal in de toekomst nog zeker in China worden gedebatteerd. Lang voordat in Rusland prof. E.G. Liberman met zijn ideeën over plan, winst en bonussen in de openbaarheid zou treden, publiceerde Sun Yefang een artikel (22) waarin hij zijn bedenkingen uitte tegen het gebruik van het begrip „bruto produktwaarde” (BPW) als centrale maatstaf voor de prestaties van ondernemingen. Aangezien BPW bepalend was voor het berekenen van bonussen en het toewijzen van kapitaal, trachtten de bedrijven BPW te maximaliseren door enerzijds de „overgedragen waarde” (grondstoffen e.d.) van een produkt te vergroten, anderzijds de „nieuw gecreëerde waarde” ervan en de arbeidsproductiviteit te veronachtzamen. De gevolgen waren: verspilling van materiaal, onnodige voorraadvooring, onzekerheid over de werkelijke prestaties en daardoor irrationele beslissingen met betrekking tot de activiteiten van bedrijven, alsmede opgeblazen staatsinkomsten. Sun stelde voor om niet BPW, maar „winst” (netto produktwaarde minus lonen) als centraal criterium voor het succes van bedrijven te gebruiken. Hij vergeleek het effect ervan met „het leiden van een os aan een touw door zijn neus”.

Volgens de socialistische prijstheorie is de prijs van een produkt opgebouwd uit drie elementen (23): een bedrag voor de afschrijvingen op de vaste activa van het bedrijf en voor de gebruikte grondstoffen (c), een loonkostencomponent (v) en de winstmarge, het bedrag dat de bijdrage van de arbeiders weergeeft waarvoor zij niet worden betaald (m). Dus $p = c + v + m$. Naar aanleiding van de vraag hoe hoog de prijs van een produkt moest zijn, hetgeen neerkwam op de vraag hoe de winstmarge (m) moest worden berekend, vormden zich in China in de eerste helft van de jaren zestig drie scholen (24):

– Wang Zhiye, Bai Hong e.a. stelden zich op het standpunt dat de winstmarge in een bepaalde verhouding tot de loonkosten van de productie zou moeten staan. Een bezwaar hiervan was dat arbeidsintensieve produkten relatief duur werden

14) Lin Wei en Arnold Chao (red.), *China's economic reforms*, Philadelphia, 1982, blz. 72 – 80.

15) Ongetwijfeld onder invloed van de decentralisatie in de Sovjetunie, waar een jaar eerder de „regionale economische raden” (*sovmarkhozy*) waren gevormd, die echter weer in 1964, na de val van Chroetsjov, zouden worden opgeheven.

16) Wang Guiwu, Een belangrijke verandering in de methoden tot het opstellen van jaarplannen, *Jihua Jingji*, 1958, nr. 9, blz. 13.

17) Zie ook: Xue Muqiao, *China's socialist economy*, Beijing 1981; een boek dat zich laat vergelijken met Ota Sik, *Plan and market under socialism*, New York, 1967 en: Wlodzimierz Brus, *The market in a socialist economy*, Londen, 1972.

18) S. Schram (red.), *Mao Tse-tung unrehearsed*, Penguin, 1974, blz. 61 – 83.

19) Ma Yinchu, *Mijn economische theorie, filosofische gedachten en politieke standpunt* Beijing, 1958.

20) Russisch econoom, wiens groeimodel uit 1928 in het Westen is geïntroduceerd door E. Domar, *Essays in the theory of economic growth*, New York, 1957, blz. 223 – 261. Voor een verklaring van de Chinese nadruk op de zware industrie, zie: Suzanne Paine, *Balanced development: Maoist conception and Chinese practice*, *World Development*, 1976, nr. 4, blz. 279 – 280.

21) *Jingji Yanyiu*, november 1962, blz. 16 – 31. Liu's collega, Dong Furen publiceerde in dit Chinese vakblad (maart 1963, blz. 39 – 51; november 1963, blz. 37 – 40; augustus 1964, blz. 52 – 64) een 6-sectoren-groeimodel, waarvan de kracht ligt in het feit dat bijna elk van de vele variabelen die het bevat, kan worden gewijzigd om de gevolgen hiervan, met behoud van het algemeen evenwicht, voor de overige variabelen te bepalen.

22) Brutoproduct en aanverwante onderwerpen, *Tongji Gongzuo*, 1957, nr. 13, blz. 8 – 14.

23) B. Csikós-Nagy, *Socialist price theory and price policy*, Budapest, 1975.

24) *Jingji Yanjiu*, november 1962, blz. 24 – 32; augustus 1963, blz. 43 – 49; december 1963, blz. 40 – 56; januari 1964, blz. 44 – 55; mei 1964, blz. 1 – 20; juni 1964, blz. 6 – 15; *Xin Jianshe*, december 1963, blz. 28 – 35.

(met alle nadelige gevolgen vandien voor de ruilvoet tussen landbouw en industrie) en een rem op de technologische vooruitgang werd gezet;

- Yang Jianbai, Ho Jianzhang e.a. daarentegen, waren van mening dat de winstmarge in een zekere relatie tot het ingezette kapitaal zou moeten staan. Dit betekende dat een prijs voor het ter beschikking gesteld kapitaal zou moeten worden betaald;
- Zhang Wen, Zhao Liguang e.a. ten slotte, voelden meer voor de „produktiekostenprijs” of, zoals hij later in Tsjechoslowakije en Hongarije zou worden genoemd, de „dubbelkannaalprijs”. De winstmarge zou daarbij moeten zijn samengesteld uit een percentage van de arbeidskosten en een percentage van het aangewende kapitaal.

Alle genoemde economen liepen – de een meer, de ander minder – vooruit op wat na de Culturele Revolutie steeds meer gemeengoed zou worden. De ideeën die aan China's nieuwe ontwikkelingsstrategie ten grondslag liggen, wortelen met andere woorden in de gedachten van deze voorlopers. Sommigen hebben de woelingen van de jaren zestig en zeventig overleefd en werken thans, in een vrijer klimaat, verder uit wat destijds door extreem linkse „kameraden” werd verketterd.

Uitvoering van het „nieuwe” beleid

In april 1979 werd officieel een begin gemaakt met de uitvoering van het nieuwe beleid. Om haar onderdanen (en zich zelf) niet voor al te grote verrassingen te stellen, ging de regering verkenkend te werk en bewandelde zij de weg van de geleidelijkheid.

Op het land is inmiddels het „produktieverantwoordelijkheidsstelsel” (*shengchan zerenzhi*) ingevoerd. Het doel ervan is een directe verbinding tot stand te brengen tussen de productie van een werkgroep, een gezin of een persoon en zijn inkomsten. De volkscommunes, de productiebrigades en de produktieteams van de jaren vijftig worden opgeheven en de tendens is om terug te keren naar de individuele landbouwbedrijfsvoering. Het aantal landbouwproducten die de overheid gewend was op te kopen, is drastisch beperkt. Aan de andere kant is zij bereid meer te betalen voor de goederen die zij koopt. De boeren mogen meer zelf bepalen welke gewassen zullen worden verbouwd, zelf landbouwmachines, tractoren en vrachtwagens aanschaffen, en hun producten over grote afstanden (laten) transporteren. Specialisatie en commercialisering worden bevorderd en het nemen van initiatief wordt op prijs gesteld.

In de steden is de autonomie van de bedrijven eveneens vergroot, niet alleen met betrekking tot de produktiemiddelen en het produktieproces, maar ook ten aanzien van de marketing (incl. prijsvorming) van de goederen. Winsten behoeven niet meer aan vadertje staat te worden afgedragen en de bedrijven mogen hun eigen geldzaken regelen. Men is overgestapt van het „opmaken van de politieke rekening” (*suan zhengzhi zhang*) naar het „opmaken van de economische rekening” (*suan jingji zhang*). Hierdoor is een link gelegd tussen het economisch voordeel van een onderneming en de activiteiten die zij ontplooit. Tussen de respectieve ministeries, de bedrijven en de arbeiders worden afspraken gemaakt en er worden minder „commando's” uitgedeeld. Over rechten en verantwoordelijkheden bestaat nu meer duidelijkheid. Bedrijven betalen belasting en kunnen voor kapitaal een beroep doen op een bank. De organisatorische en technologische vernieuwing ten slotte, van de ca. 400.000 bedrijven die China telt, is in volle gang.

Om de handel en de economische samenwerking met het buitenland te bevorderen, zijn vier „Special Economic Zones” (*jingji tequ*) aangewezen: drie in de tegenover Hongkong gelegen provincie Guangdong en een in de tegenover Taiwan gelegen provincie Fujian. Buitenlandse bedrijven genieten hier onder meer een aantal belastingfaciliteiten en mogen de SEZ's gebruiken als bruggehoofd van waaruit (een deel van) de binnenlandse markt kan worden onderzocht en bewerkt. Het experiment met de SEZ's, waarmee de Chinezen ervaring in economische hervormingen willen opdoen, is intussen zo succesvol gebleken dat vorig jaar het besluit is genomen om veertien kuststeden het

recht te geven op eigen gelegenheid buitenlandse investeringen aan te trekken en internationale handel te drijven. De „open steden”, waarvan een aantal in de hoogtijdagen van het imperialisme, als gevolg van de z.g. „ongelijke verdragen”, door het internationale bedrijfsleven werd gecontroleerd (25), strekken zich uit van de Koreaanse tot de Vietnamese grens. Deze half-kapitalistische, maritieme gordel moet samen met de SEZ's een voorgrond nemen op en daardoor een stimulans geven aan het wijde achterland.

Resultaten

De nieuwe ontwikkelingsstrategie heeft niet alleen verwachtingen bij de bevolking gewekt, maar ook vruchten afgeworpen.

In de eerste vier jaar van het vigerende zesde vijfjarenplan (1981 – 1985), dat de koers volgt die in 1979 is aangegeven en dat volgens premier Zhao Ziyang de basis moet leggen voor een „krachtige ontwikkeling” van de economie in de tweede helft van de jaren tachtig en daarna, is de productie van de landbouw en de industrie met gemiddeld 10% resp. 9% per jaar gestegen. Hiermee zit men ver boven de produktieniveaus welke voor 1985 waren gepland. Vorig jaar werden zelfs groeicijfers van 15% resp. 14% gehaald. Er werden 407 mln. ton (!) graan, 6 mln. ton katoen, 43 mln. ton staal, 121 mln. ton cement, 115 mln. ton ruwe olie, 772 mln. ton kolen en 375 mrd. kWh elektriciteit geproduceerd. Aan de bestaande woonruimten werden 700 mln. vierkante meters toegevoegd. De boeren op het land verdienden netto gemiddeld 355 yuan (15% meer dan in 1983), de arbeiders in de steden 608 yuan (+ 13%). Door deze toename van de koopkracht haalde de omzet in de detailhandel in 1984 een waarde van 366 mrd. yuan (+ 18%). Desondanks zagen de consumenten kans om 122 mrd. yuan naar de spaarbank te brengen (+ 36%). Sinds 1979 zijn, alleen al in de steden, 42 mln. banen gecreëerd. De buitenlandse handel van China, die in 1978 nog \$ 20 mrd. beliep, bereikte vorig jaar een waarde van \$ 50 mrd. (26).

De leiders in Peking hebben met hun nieuwe ontwikkelingsstrategie niet alleen verwachtingen bij de Chinezen gewekt (en daaraan tot op heden ruimschoots voldaan). Zij hebben ook het vertrouwen van het buitenland in China doen toenemen. Van juli 1979, toen de „Law of the People's Republic of China on Joint Ventures Using Chinese and Foreign Investment” door het Volkscongres werd goedgekeurd en vervolgens door de Staatsraad werd afgekondigd, tot eind 1982 kwamen slechts 83 joint ventures tot stand; in 1983 alleen al 105 en vorig jaar maar liefst 741. Hiermee is van buitenlandse zijde een bedrag van ca. \$ 1,4 mrd. gemoeid. (Los daarvan ontving China het afgelopen jaar voor bijna \$ 2 mrd. aan veelal „zachte” leningen van buitenlandse overheden en banken). Deze sterke toename hangt samen met een verhoogde Chinese activiteit op juridisch gebied. Naast de joint venture wet trad op 1 maart 1983 een merkenwet en op 1 april jl. een octrooiwet in werking. De „Regulations” met betrekking tot de uitvoering van deze drie wetten werden resp. op 20 september 1983, 10 maart 1983 en 1 april 1985 van kracht. Min of meer parallel hieraan zet(te) China een netwerk op van bilaterale en multilaterale verdragen die gericht zijn op regeling van het handelsverkeer of bescherming van buitenlandse investeringen.

Conclusie

De economische ontwikkelingen in China vanaf 1978 overziende, moet men constateren dat theorie en praktijk daar sterk

25) Betrouwbaar en lezenswaard is nog steeds Wolfgang Franke, *Das Jahrhundert der Chinesischen Revolution, 1851 – 1949*, München, 1958.

26) Volgens het Chinese Staatsbureau voor Statistiek beliep de invoer van China in 1983 Rmb. 42,2 mrd. Uit de EG werd in dat jaar voor Rmb. 6,4 mrd. geïmporteerd; uit Nederland voor Rmb. 219 mln. Het aandeel van ons land in de Chinese markt was dus maar 0,5 %. Hoewel de Nederlandse uitvoer naar China vorig jaar (herstel diplomatieke betrekkingen op ambassadeursniveau!) sterk is toegenomen (+ 43%), is de totale invoer van de Volksrepubliek in 1984 eveneens belangrijk gestegen (+ 38%).

doen denken aan wat zich in het begin van de jaren vijftig in Joegoslavië en tijdens de jaren zestig in Oost-Europa heeft voorgedaan. Met behoud van het leerstuk dat de produktiemiddelen in handen van de gemeenschap behoren te zijn, accepteerde men destijds de stelling dat beslissingen over wat, hoeveel, waar, wanneer, hoe en voor wie zal worden geproduceerd, vaak net zo goed of zelfs beter aan onpersoonlijke marktkrachten kunnen worden overgelaten. Met andere woorden, plan en markt behoeven elkaar niet te beconcurreren; zij kunnen elkaar heel goed completeren. Een zelfde opvatting huldigden aan het einde van de jaren vijftig, vermoedelijk onder invloed van het Joegoslavische model 27), economen zoals Sun Yefang, Wang Yanan en Gu Zhun 28).

De Chinese formulering is thans: geen „regeling door een plan” (*jihua tiaojie*), maar „regeling door de markt onder leiding van een plan” (*jihua zhidao xia de shichang tiaojie*), en deze „leiding” wordt gegeven met fiscale en financiële middelen, met afspraken over een aantal prijzen, over de winstdeling en over het bonussysteem. Niets wijst erop dat een ijzeren vuist ook de „revisionisten” in China tot de orde zal roepen. Integendeel, door datgene wat momenteel in dit land gebeurt, zouden de machthebbers in Moskou wel eens de greep zowel op hun eigen onderdanen alsook op hun satellieten in Oost-Europa kunnen gaan verliezen.

Zolang slechts pogingen in het werk worden gesteld om de relatieve prijzen van produkten meer in overeenstemming te brengen met hun relatieve kosten en zolang winst alleen maar een criterium voor het succes van bedrijven is, zit er nog weinig kapitalistisch water in de socialistische wijn. Anders wordt het wanneer men prijzen door het vrije spel van vraag en aanbod tot stand wil laten komen en winst als stimulans gaat dienen. Als China deze weg opgaat (en er zijn, zoals aangegeven, duidelijk tekenen die hierop wijzen) 29), dan blijft van het wezen van haar socialistische economische orde op den duur niet veel over en dit zou heel belangrijke politieke gevolgen kunnen hebben. Of de leiders in Peking tegen die tijd een „lente” zullen gedogen, is nu niet te voorspellen, maar zoals destijds in Praag zal het waarschijnlijk niet toegaan.

Mao Zedong, die als variant op het Marxisme-Leninisme verkondigde (en ook bewees) dat een sociale omwenteling in China niet, zoals in Rusland, door het stedelijk proletariaat, maar door de boerenmassa op gang wordt gebracht, droomde van een „nieuwe”, niet door hebzucht gedreven, mens in een gecollectiviseerde maatschappij. Deng Xiaoping is meer realist dan revolutionair en hij let meer op uitkomsten dan op intenties 30). Hem en een aantal jongere geestverwanten (waaronder Zhao Ziyang), die hij in politieke steutelposities heeft geplaatst, staat een „welvarend” Chinees volk voor ogen 31). Lettend op (de wortels van) de ideeën waardoor China’s huidige ontwikkelingsstrategie wordt gedragen en op de vruchten welke deze tot op heden heeft afgeworpen, mag men aannemen dat het doel van de leiders in Peking nog deze eeuw een heel stuk zal zijn genaderd.

J.J.P. Kuijper

27) Deborah D. Milenkovitch, *Plan and market in Yugoslav economic thought*, Yale, New Haven, Connecticut, 1971.

28) *Jingji Yanjiu*, december 1956, blz. 30 – 38; maart 1957, blz. 21 – 51; september 1959, blz. 42 – 46; *Renmin Riobao*, 15 maart 1959.

29) De hervormers in China willen de bedrijven „motivatie” (*dongli*) geven, zodat zij groeien; hen aan de „druk” (*yali*) van de markt blootstellen, zodat zij efficiënt groeien; en hun „kracht” (*shili*) geven, in de vorm van geld, mankracht en gezag, zodat zij blijven groeien. Zie Clark Friedman, *Enterprise reform: the three li's*, *The China Business Review*, maart/april 1985, blz. 24 – 26.

30) Tegen Dengs bekende uitspraak dat het er niet toe doet welke kleur een kat heeft, zolang hij maar muizen vangt, zou, met een buiging naar Mao, kunnen worden ingebracht dat het wel degelijk van belang is om te weten of de drager van een mes een struikrover of een geneesheer is.

31) De import van China is sinds 1976 met gemiddeld 20% per jaar toegenomen. Als deze trend zich voortzet, zal de invoer over een jaar of tien \$ 150 mrd. bedragen. Al diegenen in het Westen die dromen van een miljard koopkrachtige Chinezen, zouden zich moeten realiseren dat een dergelijke ontwikkeling alleen plaats zal hebben indien de Chinese export ongeveer gelijke trend met de invoer houdt. Over het opdrogen en het vervuilen van de bron van een Chinese „affluent society” maken zich, helaas, nog maar enkelen zorgen. Zo b.v. Vaclav Smil, *The bad earth, environmental degradation in China*, New York, 1984.